

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΣΧΥΡΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΈΝΑ ΝΕΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ (Απρίλιος 2006)

Συγγραφέας: ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΝ. ΣΟΦΟΥΛΗΣ

1. Συμμετοχική δημοκρατία και Περιβαλλοντική Πολιτική

Από τις αρχές της δεκαετίας του '70, η συμμετοχική δημοκρατία καθιερώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο επίσημα και θεσμικά ως όρος, περιορισμός και συνθήκη σε κάθε δημόσια διήγηση που αφορά στην περιβαλλοντική πολιτική, αρχικά, και τώρα στην πολιτική για την αειφορία. Η εξέλιξη ούτε τυχαία είναι, μήτε στερείται ειδικού ενδιαφέροντος.

2. Περιβαλλοντική πολιτική και ισχυρή δημοκρατία κατά τον Benjamin Barber^[1]

Καθώς επεκτείνονται και οξύνονται τα περιβαλλοντικά ζητήματα, τα πιθανά σενάρια της μελλοντικής διεθνούς πολιτικής για το περιβάλλον ταξινομούνται κατ' ανάγκη μεταξύ δύο ακραίων πόλων: Του σεναρίου ενός περιβαλλοντικού αυταρχισμού (ενδεχομένως και ολοκληρωτισμού και, στον αντίποδά του, κάποιας μορφής συμμετοχικής δημοκρατίας).

Στην εργασία μου αυτή προσπαθώ να τεκμηριώσω την αισιόδοξη πρόγνωση. Ότι δηλαδή η ρασιοναλιστική διεθνής, περιφερειακή και τοπική διαβούλευση έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να συνδέσει οργανικά τους θεσμούς και τις διαδικασίες της ισχυρής δημοκρατίας με την πολιτική για το περιβάλλον και την αειφορία. Η αυξημένη

αυτή πιθανότητα στηρίζεται σε χαλαρές ιστορικές αναγκαιότητες που υπαγορεύονται από πραγματικούς παράγοντες.

3. Οι παράγοντες που έθεσαν σε υψηλή προτεραιότητα το πρόταγμα της συμμετοχικής δημοκρατίας στο πεδίο της Περιβαλλοντικής Πολιτικής

Από την εποχή που έστω και μόνες τους κάποιες κοινωνικές ελίτ συνειδητοποίησαν και δημοσιοποίησαν τη σημασία του περιβαλλοντικού κινδύνου, τέθηκαν σε λειτουργία δύο διακριτές μεν αλλά και δυναμικά αλληλοσυσχετιζόμενες προσεγγίσεις των πραγμάτων: Πρώτο, ξεκίνησε μία συνεχής και εξελισσόμενη αντιδικία μεταξύ ενδιαφερομένων σχετικά με την κατανομή του κόστους και της ωφελείας των μέτρων που απαιτούνται για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών κινδύνων. *Η αντιδικία αυτή εξελίσσεται πάνω στην λογική της αναζήτησης μέτρου και τρόπου απονομής κοινωνικής δικαιοσύνης.* Δεύτερο, με μια σχετικά μικρή χρονική υστέρηση ενεργοποιείται η κριτική τοποθέτηση και ανάλυση σε αναφορά προς την αποτελεσματικότητα των ασκουμένων σχετικών πολιτικών. Η συζήτηση με την δεύτερη αυτή προσέγγιση εξελίσσεται σε μια εμπειρική προσπάθεια να εκτιμηθούν οι παράγοντες που εν τέλει κρίνουν το αποτέλεσμα των πολιτικών που εφαρμόζονται.

Κατά λογική συνέπεια η συμμετοχικότητα, που έχει ήδη τεθεί ως αναγκαίο συστατικό των πολιτικών, εκ των πραγμάτων προσεγγίζεται πλέον από δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: Τη σχέση της με την κοινωνική δικαιοσύνη αφενός και με την αποτελεσματικότητα των πολιτικών αφετέρου.

4. Ο φόβος του περιβαλλοντικού ολοκληρωτισμού συναιρεί το επιχείρημα της δικαιοσύνης με εκείνο της αποτελεσματικότητας στα πλαίσια των συμμετοχικών πρακτικών

Διαφαίνεται ήδη ότι, κατά πάσα πιθανότητα, η προσέγγιση της κοινωνικής δικαιοσύνης συναιρείται εν τέλει στην προσέγγιση της αποτελεσματικότητας μπροστά στο φόβο ότι, αν δεν συναιρεθούν οι δύο προσεγγίσεις, η σκαιά μονομερής προβολή της αποτελεσματικότητας, μπροστά στην ογκούμενη σημασία της περιβαλλοντικής απειλής, μπορεί να οδηγήσει την ανθρωπότητα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, όπου η πειθαρχία και ο καταναγκασμός θα υπαγορευθεί πλέον ως *αναγκαίο κακό*. Δεν είναι εύκολο να λησμονήσουμε ότι οι κάθε μορφής ολοκληρωτισμοί ανέκαθεν αναζητούν την δικαίωσή τους είτε σε κάποιο καθολικό κίνδυνο ή σε κάποια δήθεν αναπόφευκτη ιστορική αναγκαιότητα. Με τη συναίρεση, επομένως, των δύο οπτικών της συμμετοχικότητας αναδύεται η θεωρητική και πρακτική αναζήτηση του ιδεατού βέλτιστου συνδυασμού συμμετοχής με αποτελεσματικότητα.

5. Η συμμετοχή, ως εγγύηση δικαιοσύνης στην κατανομή βαρών και ωφελημάτων, διαμορφώνεται κυρίως μέσα από τα Ηνωμένα Έθνη και την Ευρωπαϊκή Ένωση

Η θεσμική κατοχύρωση της συμμετοχής των πολιτών ως ουσιαστικού στοιχείου του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου καθώς και της προέκτασής του στη μορφή της περιβαλλοντικής πολιτικής είναι σχετικά πρόσφατο φαινόμενο. Όπως άλλωστε σχετικά πρόσφατη είναι και η διαμόρφωση διακριτού διεθνούς δικαίου για το περιβάλλον. Γίνεται σαφώς ορατό από την δεκαετία του '70 και εντεύθεν, ότι η συμμετοχή αποτελεί μόνιμο θέμα γραμμένο στην ατζέντα των κάθε μορφής και είδους διεθνών *fori* που σχετίζονται με την διαβούλευση και έρευνα στο πεδίο της περιβαλλοντικής πολιτικής. *Η προσέγγιση του ζητήματος, εν τούτοις, γίνεται προεχόντως από την οπτική της κοινωνικής δικαιοσύνης.* Η συμμετοχή των πολιτών, δηλαδή, κατά βάση θεωρείται ως προέκταση και εφαρμογή του γενικότερου προτάγματος που έχει διατυπωθεί ως δικαίωμα του ατόμου και του πολίτη να έχει ισότιμη πρόσβαση στην δικαιοσύνη απέναντι στις λειτουργίες της εξουσίας.

Η διεθνής νομιμοποίηση του σχετικού δικαιώματος σε αυτό το πλαίσιο γίνεται κατά κύριο λόγο μέσα από τις διαδικασίες που ορμώνται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Η αρχή έγινε με την Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το

Περιβάλλον Ανθρώπου στη Στοκχόλμη το 1972 και συνεχίστηκε στα επόμενα χρόνια. Κωδικοποιήθηκε με τα κείμενα που απέδωσε η διάσκεψη του Aarhus (1998). Οι έννοιες που παρήχθησαν από αυτές τις διεθνείς πολιτικές διαβουλεύσεις χρησιμοποιούνται ήδη ως αναλυτικές κατηγορίες στην επιστημονική έρευνα.

6. Οι δύο διαστάσεις της συμμετοχής: Ανάγκη παραπέρα διερεύνησης

Από πολύ νωρίς, τόσο στις επίσημες διαβουλεύσεις όσο και στην βιβλιογραφία, χρειάστηκε να διευκρινιστεί και έγινε έτσι αποδεκτό, ότι τα αφηρημένα στοιχεία συμμετοχικότητας που η λογική και εμπειρική ανάλυση μας δίνουν διαφοροποιούνται ως προς το ειδικό βάρος τους ανάλογα με τις πολιτισμικές δομές και τα πολιτικά συστήματα, στα οποία αναφέρονται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Η ποιοτική αυτή διευκρίνιση προέκυψε από το γεγονός ότι είναι σχετικά εύκολο να διαπιστώσουμε ότι στην ουσία της η συμμετοχή σχετίζεται ή αναφέρεται στην κατανομή εξουσίας και δύναμης μέσα στην κοινωνία. Κάθε κοινωνία και κάθε πολιτισμός 'ερμηνεύει' την έννοια στα δικά του συμφραζόμενα. Κατά λογική συνέπεια της σχετικότητας αυτής, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το εύρος της συμμετοχής αναπτύσσεται πάνω σε μια ιδεατή κλίμακα φάσματος που αρχίζει από τα απλά τυπικά δικαιώματα της ενημέρωσης και της ψήφου και μπορεί να φτάσει μέχρι την άμεση συμμετοχή σε όλο τη γραμμή διαμόρφωσης και εφαρμογής των αποφάσεων. Στο τελευταίο αυτό άκρο η συμμετοχή συνεπάγεται συνειδητή συμμετοχή ακόμη και στις ευθύνες για τα αποτελέσματα και τις πιο απόμακρες επιπτώσεις τους. Στη γλώσσα της πολιτικής θεωρίας, αυτό σημαίνει ότι η περιβαλλοντική συμμετοχή μπορεί να οριστεί ως μια μεταβλητή που παίρνει διάφορες τιμές, ανάλογα με τις περιστάσεις, σε μια κλίμακα που αρχίζει από την τυπική απλή αντιπροσωπευτική δημοκρατία και φτάνει μέχρι τα πρότυπα της 'ισχυρής δημοκρατίας' (strong democracy), όπως ολοκληρωμένα την όρισε στις μέρες μας ο B. Barber.

7. Η δεύτερη διάσταση της συμμετοχής

Η εμπειρική έρευνα ανάδειξε ότι πολλά σχετικά ερωτήματα με τη συμμετοχή δεν μπορεί να απαντηθούν μόνο σε αναφορά προς τη διαδικαστική πλευρά της. Η κατηγορία στην ολοκληρωμένη νοηματοδότησή της διαθέτει τουλάχιστο άλλη μία διάσταση. Για λόγους συντομογραφίας, ας ονομάσουμε την πρώτη διάσταση ως *εύρος* της συμμετοχής, για να έχουμε το δικαίωμα να ονομάσουμε την άλλη διάσταση ως *βάθος*. Το εύρος προφανώς ορίζει το μέτρο αντιπροσωπευτικότητας της συμμετοχής. Ποιο μπορεί να είναι, επομένως, το «βάθος»;

Το βάθος της συμμετοχής σε κάθε δεδομένη τιμή του εύρους της σχετίζεται με την υποκειμενική *πραγματική ισοτιμία* των συμμετοχόντων στη διαβούλευση. Με τη σειρά της, η ισοτιμία σχετίζεται με τις γνώσεις, την αίσθηση ελέγχου πάνω στην πραγματικότητα, την εμπειρία, την ηλικία, την ταξική κουλτούρα και δεκάδες άλλους παράγοντες που καθορίζουν την προσωπική ταυτότητα του κάθε συμμετέχοντος ξεχωριστά. Κατά βάση, αυτοί οι παράγοντες καθορίζουν και το *ουσιαστικό περιεχόμενο* της όποιας συμμετοχής.

Γιατί και πώς τίθεται θέμα διαβάθμισης ουσίας της συμμετοχής; Η οπτική μέσα από την οποία τίθεται θέμα ουσιαστικότητας της συμμετοχής αρχίζει να γίνεται σαφέστερη, αν σκεφτούμε εξ αντιδιαστολής ότι το εύρος συμμετοχής στην ουσία αναφέρεται σε ένα είδος στατιστικής που αφορά τη *διαδικασία* αλλά όχι και τη *λειτουργία* της συμμετοχής των πολιτών. Το να γνωρίζουμε το ποσοστό του συνόλου των ενδιαφερομένων, ατόμων ή κοινωνικών ομάδων, που πήρε μέρος σε μια διαδικασία διαμόρφωσης κλπ. αποφάσεων, καθώς και με ποιο τρόπο αυτό το ποσοστό αντιπροσωπεύτηκε στη σχετική διαδικασία, δεν μας λέει παρά ελάχιστα για το *πώς συνέβαλαν ουσιαστικά και πέραν της ψήφου τους* οι συμμετέχοντες στο τελικό αποτέλεσμα της διαδικασίας.

Εκείνο, εν τούτοις, που αξίζει να επισημάνουμε εν κατακλείδι στην ενότητα αυτή είναι ότι στη συνηθισμένη πρακτική και θεωρία το μέγα ζήτημα της ισότητας βάθους των συμμετοχικών διαδικασιών μάλλον παρακάμπτεται, κατά κανόνα, παρά αντιμετωπίζεται μετωπικά. Η πραγμάτευση του ζητήματος παραπέμπεται κατ' ανάγκη στο πεδίο της θεωρίας της ισχυρής δημοκρατίας. Εκεί γίνεται σαφές, ότι με το συνηθισμένο παιχνίδι των αριθμών που αναφέρονται στις ψηφοφορίες δεν μπορούμε

εύκολα να ξεφύγουμε από την παγίδα της ψευδο-συναίνεσης που μόνιμα ελλοχεύει. Η διαμόρφωση πλειονοψηφιών, χωρίς βάθος συμμετοχής, απλώς νομιμοποιεί πολιτικά τις αποφάσεις, κρίσεις ή χειρισμούς, αλλά δεν εκφράζει από μόνη της την ουσία της συμμετοχής στο αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων. Ήλλωστε, για τον λόγο αυτό, στα κρίσιμα ζητήματα η αντιπαράθεση συνεχίζεται κατά κανόνα υπογείως, ακόμη και όταν υπάρξει διαδικαστική ψευδο-συναίνεση με την μορφή συσχετισμού ψήφων πλειοψηφίας και μειοψηφίας. Στη ενάσκηση της περιβαλλοντικής πολιτικής, φαινόμενα ψευδοσυναίνεσης είναι συνηθισμένες αιτίες μεγάλων πολιτικών κρίσεων στο πεδίο που διαιωνίζονται χωρίς ορατό πέρας.

8. Είναι η συμμετοχή ζήτημα αποτελεσματικότητας;

Η αναγνώριση της αναγκαιότητας της συμμετοχής των πολιτών στην περιβαλλοντική πολιτική υπήρξε αποτέλεσμα και μιας δεύτερης διαδικασίας, παράλληλης προς τη θεωρία των πολιτικών δικαιωμάτων. Η συμμετοχή υποστηρίζεται, τώρα, ως τεχνική μέθοδος που απλώς καθιστά περισσότερο αποτελεσματική την όποια περιβαλλοντική πολιτική, χωρίς να υπεισέρχεται απαραίτητα σε κριτική και αξιολόγηση του ουσιαστικού περιεχομένου της. *Η συμμετοχή, δηλαδή, γίνεται αντιληπτή ως «τέχνασμα» στην υπηρεσία μιας τεχνικής έννοιας: του μέτρου αποτελεσματικότητας.* Η έννοια της αποτελεσματικότητας είναι πρακτική και χρηστική: Αποτελεσματική είναι μια τακτική που οδηγεί στο επιθυμητό αποτέλεσμα με το μικρότερο δυνατό κόστος ή, αλλιώς, στην μεγαλύτερη δυνατή ωφέλεια με το μικρότερο δυνατό κόστος. Πώς οδηγηθήκαμε σε αυτή την «τεχνική» κατά βάση θεώρηση;

Η θεώρηση αυτή δεν υπήρξε προϊόν απλής θεωρητικής άσκησης. Προέκυψε από μια εκτίμηση της κατάστασης ως έχει στον τομέα της περιβαλλοντικής πολιτικής και εξέφρασε ανάλογη τάση της δημόσιας διοίκησης και των πολιτικών ως διαχειριστών δημόσιας πολιτικής. Η συνεχής επέκταση των ρυθμιστικών δραστηριοτήτων των κυβερνήσεων και των διεθνών οργανισμών στο πεδίο της διαχείρισης του περιβάλλοντος έχει ήδη αυξήσει σημαντικά και καθημερινά αυξάνει περαιτέρω με

ταχείς ρυθμούς τόσο το δημοσιονομικό όσο και το πολιτικό κόστος της περιβαλλοντικής πολιτικής.

Μπροστά στο διαφαινόμενο αδιέξοδο κόστους και στους δύο τομείς, η θεσμισμένη εξουσία αρχίζει να διακρίνει εκούσα-άκουσα ότι η προσαρμογή της συμπεριφοράς των πολιτών και των συλλογικών (νομικών) προσώπων στην εκ των πραγμάτων απαιτούμενη διαχείριση του περιβάλλοντος αφορά σε δραστικές αλλαγές της κοινωνικής (κυρίως καταναλωτικής) συμπεριφοράς του κοινωνικού σώματος. Μια τέτοια αλλαγή δεν μπορεί να γίνει με οικονομικό ή/και πολιτικό αντάλλαγμα, απλούστατα επειδή κανένα σύστημα συλλογικών οικονομικών (π.χ. δημόσιοι προϋπολογισμοί) και πολιτικών (αποθέματα κοινωνικού κεφαλαίου) πόρων δεν μπορεί να συλλέξει τα απαιτούμενα κεφάλαια (πραγματικά ή/και κοινωνικά).

Η θεωρία είχε ανακαλύψει το αδιέξοδο αυτό αρκετά νωρίτερα. Γι' αυτό έχει ασχοληθεί εκτεταμένα με τα ζητήματα της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς, είτε στο πεδίο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης είτε της πολιτισμικής ανθρωπολογίας (συγκριτική ανθρωπολογία της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς), πολύ πριν το πολιτικό σύστημα αναγνωρίσει έμπρακτα το αδιέξοδό του. Η υπόθεση της αποτελεσματικότητας προσέλαβε πρακτική ισχύ, εν τούτοις, μόνο όταν ενισχύθηκε και από τη δημόσια διοίκηση που είναι ο εκτελεστικός βραχίονας της πολιτικής εξουσίας.

Η, κατά κάποιο τρόπο, παράδοση των «κλειδιών» της περιβαλλοντικής πολιτικής από τη δημόσια διοίκηση στους πολίτες γίνεται επί του παρόντος συντεταγμένα και με πρωτοβουλία του Κράτους, στις περισσότερες των περιπτώσεων. Η προσπάθεια που καταβάλλει η δημόσια διοίκηση είναι να γίνει αυτή η μετάβαση με τρόπο που να μη παράγει ανομία μεγαλύτερη από εκείνη που το κοινωνικό σύστημα αντέχει. Η ίδια φροντίζει επίσης να καλύψει την ουσία της παράδοσής της με την διατύπωση της παραδοχής, ότι η συμμετοχικότητα αφεαυτής αυξάνει την αποτελεσματικότητα των περιβαλλοντικών πολιτικών. Οι προσπάθειες ενσωμάτωσης των συμμετοχικών διαδικασιών στη λογική της αύξησης της αποτελεσματικότητας των περιβαλλοντικών πολιτικών εντείνονται με ταχείς ρυθμούς, στις μέρες μας. Εξ ίσου αυξάνει και η εμπειρική έρευνα, έστω και αν τα ευρήματά της δεν οδηγούν σε τόσο ενθουσιώδη συμπεράσματα όσο ίσως θα επιθυμούσαμε.

Κατά την τελική εκτίμησή μου, η υπόθεση της ομόροπης σχέσης βαθμού συμμετοχής με βαθμό αποτελεσματικότητας δεν έχει αποδειχθεί τελεσίδικα, τουλάχιστο μέχρι στιγμής. Αντίθετα, οι εμπειρικές και θεωρητικές ενδείξεις δείχνουν μάλλον προς τη διάψευσή της. Η θεώρηση του Olson[2] για τη συλλογική δράση των μεγάλων κοινωνικών συνόλων είναι περίπου επαρκής για κλονίσει την ευστάθεια της υπόθεσης. Αν δεχτούμε την άποψή του, τότε από μόνη της η συμμετοχή δεν είναι λύση για την αποτελεσματικότητα. Απαιτείται, επί πλέον, να οργανωθεί σε πλέγμα μικρών κοινωνικών συνόλων, πράγμα που μας δείχνει το δρόμο σε κάποιο σύγχρονο είδος κοινοτισμού ή σε μια διευρυμένη έννοια της κοινωνίας των πολιτών και των οργανώσεων του λεγόμενου κοινωνικού τομέα.

Όσο και αν φαίνεται αβέβαιη αυτή η προοπτική, το παρήγορο είναι ότι η εμπειρική, και κατά τούτο επιστημονική διάψευση της υποτιθέμενης αναγκαίας σχέσης συμμετοχής και αποτελεσματικότητας, στηρίζεται στη γνωστή πειραματική παραδοχή «*res sic stantibus*», όπου το «*res*» αναφέρεται στο υφιστάμενο πολιτισμικό και κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον. Δηλαδή, η απόρριψη της υπόθεσης της μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας λόγω συμμετοχής δεν στηρίζεται σε μια καθολική γενίκευση, αλλά απλώς στην παραδοχή της σταθερότητας του παρόντος «κοινωνικο-πολιτικού συστήματος». Αυτό σημαίνει ότι με διαφορετικό κοινωνικο-πολιτικό σύστημα, η συμμετοχή των πολιτών ενδέχεται πράγματι να αποδειχθεί σημαντικός παράγοντας αποτελεσματικότητας της περιβαλλοντικής πολιτικής.

9. Η αναγκαιότητα της Ισχυρής Δημοκρατίας

Και έτσι φτάνουμε στην κεντρική υπόθεση που προσπαθώ να υποστηρίξω σε αυτή την εργασία μου: Ότι δηλαδή, η φύση και οι απαιτήσεις της σύγχρονης περιβαλλοντικής πολιτικής εγγίζουν την ανάγκη ριζοσπαστικής μεταβολής του πολιτικού συστήματος (με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την αντιστοιχία του με το συμβατό προς αυτό κοινωνικό σύστημα ή ανάποδα). Όλα δείχνουν, ότι αν η συμμετοχικότητα στην περιβαλλοντική πολιτική α) είναι αξία που στηρίζεται λογικά στην αυταξία της κοινωνικής δικαιοσύνης, και β) αυξάνει την αποτελεσματικότητά

της, στο μέτρο που υπερβεί τους υφιστάμενους περιορισμούς του πολιτικού και πολιτισμικού συστήματος, τότε μπορούμε να προβλέψουμε κάποιες ανατροπές του παρόντος πολιτικοκοινωνικού συστήματος για να γίνει αυτό πιο συμβατό στις προτεραιότητες «επιβίωσης» σε σχέση με το περιβάλλον μας. Σε αυτή την περίπτωση φαίνεται λογικά αναπόφευκτη η επιλογή της «ισχυρής συμμετοχικής δημοκρατίας» ως πολιτικού πλαισίου για την αντιμετώπιση των πλανητικών περιβαλλοντικών προκλήσεων της μετανεωτερικότητας. Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να παραπέμψουμε για τη συνέχεια στο έργο του Benjamin Barber^[3] για τη λεπτομερέστερη περιγραφή ενός τέτοιου σεναρίου.

10. Συμπεράσματα

Ας προσπαθήσουμε τώρα να συνοψίσουμε σε τρεις μόνο παραγράφους τα κυριότερα συμπεράσματά μας:

Από την εποχή που τα περιβαλλοντικά ζητήματα εγγράφηκαν στις υψηλές προτεραιότητες της πολιτικής ατζέντας, διαμορφώθηκε μια ιστορική διαδικασία μετασχηματισμού των περιβαλλοντικών πολιτικών με μάλλον σαφή τάση εξέλιξης: Από τη χρήση μέσων θεσμικού καταναγκασμού, στη μίξη τους με συνεχώς αυξανόμενη αναλογία με μέτρα έμμεσης παρακίνησης (κίνητρα) και παραπέρα στην ενίσχυση της δυναμικής για μεταβολή των στάσεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών του κοινωνικού συνόλου. Στην πορεία αυτή ανακαλύφθηκε η ιδέα της συμμετοχής των πολιτών, που με τη σειρά της δείχνει ότι οδηγεί σε μια περίπου αναγκαστική ενίσχυση της επιχειρηματολογίας υπέρ της ισχυρής συμμετοχής δημοκρατίας γενικότερα.

Η τάση αυτή οφείλεται, κατά ένα μέρος, σε εξέλιξη και ωρίμανση των ιδεών στο πεδίο της περιβαλλοντικής πολιτικής, αλλά επιβάλλεται επίσης και εκ των πραγμάτων. Τείνει να γίνει αναγκαστική και ιστορικά νομοτελειακή, στο μέτρο, βέβαια που συνολικότερα διατηρείται η πίστη στις αρχές της δημοκρατίας και της αντίθεσης προς τους ολοκληρωτισμούς. Το κλειδί στην κατανόηση αυτής της ενδιαφέρουσας ιστορικής νομοτέλειας βρίσκεται στην αδυναμία των κυβερνήσεων να

φέρουν με τα συνήθη μέσα τα βάρη μιας περιβαλλοντικής πολιτικής κλασσικού τύπου, καθώς τα περιβαλλοντικά ζητήματα ογκούνται και πλανητικοποιούνται. Το δημοσιονομικό και πολιτικό κόστος των σχετικών πολιτικών είναι δυσβάστακτο. Ως εκ τούτου, η διοίκηση αναγκάζεται να παραδώσει την εξουσία της στην ελπίδα ότι θα μεταβληθεί το πολιτισμικό πλαίσιο, ώστε οι συμπεριφορές της πλειονότητας να είναι περισσότερο φιλικές προς τις περιβαλλοντικές προτεραιότητες. Έτσι, η παραβίαση των προτεραιοτήτων αυτών, » υπάρχει ελπίδα από φαινόμενο «σύνηθες να περιπέσει στην κατάσταση της απλής παραβατικότητας. Ελπίζεται, δηλαδή, ότι θα έχουμε αναστροφή της νόρμας, ώστε το κόστος αντιμετώπισης της παραβατικότητας να γίνει ρεαλιστικό και βατό.

Τέλος, αν όλα αυτά πράγματι συμβαίνουν, διαφαίνεται ότι αυθόρμητα, οι αναγκαιότητες της περιβαλλοντικής πολιτικής πιέζουν προς την ενίσχυση ενός νέου συνολικότερου συστήματος διακυβέρνησης που θα τείνει προς αυτό που ο Benjamin Barber θα αποδέχονταν ως είδος ισχυρής δημοκρατίας.

Εισήγηση στο Συνέδριο «Οι Κοινωνικές Επιστήμες σήμερα» που διοργάνωσε η Σχολή Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου στη Μυτιλήνη, την 1 Απριλίου 2006.

[1] *B.R. Barber, Strong Democracy: Participatory Politics for an New Age, University of California Press, Berkley, 2003 (20th Anniversary edition).*

[2] Βλ. *M. Olson, The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory o Groups, Harvard University Press, Cambridge Mass., 1971.*

[3] Βλ. *B. Barber, Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age (20th Anniversary Edition), University of California Press, Berkeley, 2003.*